Türkçe Eğitiminde Şiir ve Yaratıcı Düşünme

Doç. Dr. Ahmet Demir

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7857-5598>

Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara – TÜRKİYE

Makale Geçmişi

Geliş: 16.01.2020

Kabul: 18.03.2020

On-line Yayın: 25.03.2020

Anahtar Kelimeler

Türkçe Eğitimi

Ortaokul

Şiir

Şiir Dili

Yaratıcı Düşünme

Araştırma Makalesi

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.40586>

Öz

Türkçe eğitimi metin odaklıdır ve edebî metinler, dolayısıyla da şiir, Türkçe eğitiminde metin odaklı öğrenme süreçlerinin başlıca eğitim araçlarından biridir. Edebî metinler, doğrudan yaratıcılık, yaratıcı düşünme ve yüksek hayal gücü içeren bir olgudur ve çocuğun doğasına uygundur. Ortaokul düzeyinde Türkçe eğitiminde, farklı türlerden birçok edebî metin (masallar, şiirler, romanlar, hikâyeler, tiyatrolar, vb.) hedef kitlenin gelişim özelliklerine bağlı olarak anlama becerilerinin geliştirilmesine yönelik araçlar olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, çocukların anlatma becerilerini geliştirmek için çeşitli edebî metinler oluşturmaları teşvik edilir. Türkçe eğitiminde kullanılan edebî metinler, çocuklar için yaratıcı duygular, düşünceler ve hayallerle doludur ve çocuklar için yaratıcı hayal gücü ve yaratıcı düşünme için çok yönlü bir ilham kaynağıdır. Şiir de özellikle dil hususiyetleri itibarıyla yaratıcı düşünmeyle doğrudan ilintilidir.

Bu çalışmada, şiirin Türkçe eğitiminde yaratıcı düşünmeye açılan bir kapı olduğuna dikkat çekilmektedir. Çalışma, konuyu Türkçe eğitiminin belirli bir alanında somutlaştırmak amacıyla ortaokul seviyesiyle sınırlı tutulmuştur. Bu bakımdan konu, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında okutulan, Millî Eğitim Bakanlığı yayını, ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarından örnekler verilerek ele alınmaktadır.

Şiiri, yaratıcı düşünmeye açılan bir kapı olarak görmek; öğrenme süreçlerini yaratıcı düşünme yönünde şekillendirmek ve bu yönde bir farkındalıkla hareket etmek bakımından da bir gerekliliktir. Şiirin özellikle yaratıcı dil kullanımı bağlamında, öğrencilerin yaratıcı düşünme yeterliliklerini geliştirmek adına önemli bir işlevi yerine getirdiği gözden kaçırılmamalıdır. Bu bağlamda çalışmada, şiir ile 'yaratıcılık', 'yaratıcı düşünme' arasındaki ilişkiler irdelenmektedir. Şiir türünden metinlerin söz sanatları, metaforlar, imgesellik, alışılmamış bağdaştırmalar, çağrışımsallık gibi dil özellikleri ile 'yaratıcı düşünme' arasındaki ilişkiler ortaya konulmaktadır.

Atıf Bilgisi / Reference Information

Demir, A. (2020). Türkçe Eğitiminde Şiir ve Yaratıcı Düşünme. *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies*, Year: 13, Number: 79, Spring, p. 131-145.

Poetry and Creative Thinking in Turkish Education

Assoc. Dr. Ahmet Demir

Baskent University, Faculty of Education, Department of Turkish Education, Ankara – TURKEY

Article History

Submitted: 16.01.2020

Accepted: 18.03.2020

Published Online: 25.03.2020

Key Words

Turkish Education

Secondary School

Poetry

Poetic Language

Creative Thinking

Research Article

DOI:

<http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.40586>

Abstract

Turkish education is text-focused and literary texts, and thus poetry, is one of the main educational tools of text-focused learning processes in Turkish education. Literary texts are a phenomenon that include direct creativity, creative thinking, and high imagination and is appropriate for the nature of the child. In Turkish education at secondary school level, many literary texts of different genres (fairy tales, poems, novels, stories, theaters, etc.) are used as tools for the development of comprehension skills depending on the development characteristics of the target audience. In addition, children are encouraged to create various types of literary texts to improve their narrative skills. The literary texts used in Turkish education are full of creative emotions, thoughts and imaginations for children and are a multifaceted inspiration for creative imagination and creative thinking for children. Poetry is also directly related to creative thinking, especially in terms of language features. In this study, it is pointed out that poetry is a gateway to creative thinking in Turkish education. The study was limited to secondary school level in order to concretize the subject in a certain area of Turkish education. In this respect, the subject is handled by giving examples from the textbooks of the secondary school Turkish course published by the Ministry of National Education in the 2018-2019 academic year.

It is also a necessity to see poetry as a gateway to creative thinking, to shape learning processes in the direction of creative thinking and to act with awareness in this direction. It should not be overlooked that poetry plays an important role in developing creative thinking skills of students, especially in the context of creative language use. In this context, in this study, the relationship between poetry and 'creativity'/'creative thinking' is examined. The relationships between 'creative thinking' and language features of poetry texts such as rhetorical arts, metaphors, imagination, uncommon reconciliations, associativity are revealed.

1. Giriş: Çocuk, Eğitimde Yaratıcılık ve Edebî Metinler

Çocukların yaratıcılıklarını geliştirmek, duygu, düşünce ve hayal dünyalarını beslemek, genişletmek, onlara 'yaratıcılık' bağlamında bilişsel derinlik kazandırmak, çağdaş eğitimin başlıca amaçlarındandır. Bu amaca ulaşma yolunda, sanat ve edebiyat önemli başvuru kaynaklarındandır. Bu bakımdan öğrencilerin sanat ve edebiyatla, çeşitli ders içerikleri üzerinden buluşmaları ve sanata/edebiyata ait içeriğin okul-içi eğitim süreçlerinde öğrencilerin duygu, düşünce ve hayal dünyalarını, estetik beğenilerini, yaratma yönündeki eylemselliklerini geliştirici bir yapıda verilmesi büyük önem arz etmektedir (Demir, 2019: 1013). Türkçe eğitiminin temel amaçlarından biri de çocukları edebî metinlerle buluşturmak, edebî metinler üzerinden çocukların anlama ve anlatma becerilerini geliştirmektir. Bu temel amaçla ilişkili olarak öğrenme süreçlerinde eleştirel, analitik ve yaratıcı düşünme, düşünmenin sınırlarını zorlama, çıkarımda bulunma, üretme, düş gücünü harekete geçirme, estetik beğeniye ortaya koyma, alışılmış/kalıplaşmış/bilindik bakış açılarının dışına çıkma, nesneler, varlıklar, olaylar, durumlar vb. arasında yeni/özgün ilişkiler kurma gibi bilişsel beceriler öncelenir.

Edebî metinler; öğrenme süreçlerinin -özellikle de Türkçe eğitiminin- ana ögesi olarak çocukların hayata daha yaratıcı bakabilme yönündeki düşüncelerinin geliştirilmesi, duygu, düşünce ve hayal dünyalarının genişletilmesi, alışılmışın dışına çıkıp yeni, özgün, yaratıcı düşünme süreçleri yaşamaları bakımından başlıca kaynaklardandır. Demir (2019: 1022)'de dikkat çekildiği üzere çağdaş eğitimde, öğrencilerin çağın gerektirdiği dijital/teknolojik donanımları edinmesi ve dijital/teknolojik yaratıcılıklarının geliştirilmesi kadar yazınsal, sanatsal, metinsel, estetik yaratıcılıklarının da desteklenmesi gerekir. Dijital/teknolojik çağın birer etkin öznesi olan çocukların edebî metinlerle buluşturulması, sanat ve edebiyatla iç içe olmaları, sanatsal ve edebî faaliyetler/süreçler içinde yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmeleri, onların bilişsel, duyuşsal ve devinişsel yeterliliklere/yetkinliklere ulaşmaları yolunda önemlidir. Sanatsal ve edebî faaliyetlerle/süreçlerle geliştirilen yaratıcı düşünme becerileri çocuklara düşünme tarzları bakımından bir farkındalık, yaratıcı düşünme yolunda bir alışkanlık kazandıracak; onların matematik, fen bilimleri, teknoloji vb. farklı alanlara dair yaratıcı düşünme yeterliliklerini destekleyecek, üretme/yaratma yolundaki eylemlerini besleyecektir.

Yaratıcılığın başlıca tanımlayıcılarından biri; var olan kalıpları yıkmak, yerleşik bakışların, alışılmış düşüncelerin dışına çıkmaktır (Özerbaş, 2011: 678). Yaratıcılık; alışılmış, benimsenmiş çerçeveleri değiştirmek ve hayata bakışta kalıplaşmış düşünme biçimlerinin ötesine geçmekle ilgili eylemleri içerir (İnam, 1993: 6). Yaratıcı süreçlerin en erken çocukluk döneminde tam olarak ortaya çıktığını söylemek gerekir. Çocuk ve eğitim psikolojisinin en önemli alanlarından biri, çocuklarda yaratıcılıktır ve yaratıcılığın gelişimi, çocuğun genel gelişimi ve olgunlaşması açısından önemlidir. Çocuklarda yaratıcı süreçleri en erken yaşlarda, özellikle de oyunlarda görmek mümkündür. Oyunlar, çocukların yaratıcı düşünme süreçlerini yaşadıkları olgulardır. Bir sopanın üzerinde ata biniyor gibi davranan bir çocuk, bir bebekle oynayan ve onun annesi olduğunu hayal eden küçük bir kız, oyunlarında korsan, asker ya da denizci olan bir çocuk ve oyunlardaki tüm çocuklar en otantik, en gerçekçi yaratıcılığın örneklerini temsil ederler. Taklit etmeye dayalı yaratmalar çocuk oyuncağında/oyununda büyük bir rol oynar. Bir çocuk, oyunda yetişkinlerin yaptıklarını, yaşamda gördüklerini ve duyduklarını yansıtır. Bir çocuğun oyunu, yalnızca yaşadıklarının çoğaltılması değil, edindiği izlenimlerin, yaşantıların yaratıcı bir şekilde yeniden işlenmesidir. Çocuk önceki deneyimlerini, gözlemlerini, duyduklarını, gördüklerini, birleştirir ve onları kendi ihtiyaçlarına ve arzularına uyan yeni bir gerçeklik oluşturmak için kullanır. Çocukların resim çizme ve hikâye oluşturma isteği, aynı hayal gücü ve oyun türünün diğer örnekleridir (Vygotsky, 2004: 11-12). Vygotsky'ye göre yaratıcı düşünme, yaratıcı hayal gücüyle iç içe bir biçimde gelişim gösterir ve yaratıcı hayal gücünün dört temel özelliği vardır: 1. Hayal gücü, çocuklarda ilk olarak oyunların doğal bir parçası olarak içselleştirilir. 2. Hayal gücü yüksek bir zihinsel işlevdir ve bu nedenle bilinçli bir şekilde

yönlendirilmiş bir düşünce sürecidir. 3. Yaratıcı düşünme, ilk önce ergenlikte gerçekleşen, ancak yetişkinlikte olgunlaşan kavramlarda hayal gücü ve düşüncenin işbirliğini içerir. 4. Hem sanatsal hem de bilimsel yaratıcılık, hayal gücü ve düşüncenin kavramlarda işbirliğini gerektirir (Smolucha and Smolucha, 1986: 4).

Bu bakımdan eğitimde öğrenme ortamlarının ve süreçlerinin 'yaratıcılık'a dayalı bir şekilde düzenlenmesi, çocukların eleştirel ve analitik düşünme, ırsak düşünme, yaratıcı düşünme vb. düşünme becerilerinin geliştirilmesi ve çocuklarda 'yaratıcılık' yönünde bir eylemselliğin yapılandırılması; bireysel, toplumsal ve evrensel kazanımlar bakımından bir gerekliliktir (Üstündağ, 2014).

Dil eğitiminde amaçlar doğrultusunda bir zorunluluk olarak ortaya çıkan metin odaklılık, Türkçe eğitimi için de geçerlidir ve edebî metinler, dolayısıyla da şiir, Türkçe eğitiminde metin odaklı öğrenme süreçlerinin temel eğitim araçlarındandır. Edebî metinler, doğrudan yaratıcılığı, yaratıcı düşünmeyi, yüksek hayal gücünü içeren bir olgudur ve çocuğun doğasına da uygundur. Bu bakımdan Türkçe eğitiminde hedef kitlenin gelişim özelliklerine bağlı olarak farklı türlerde (masal, şiir, roman, öykü, tiyatro vb.) pek çok edebî metnin, anlama becerilerinin geliştirilmesinde araç olarak kullanılması veya anlatma becerileri üzerine inşa edilen öğrenme süreçlerinde ise çocukların çeşitli türlerde edebî metinler yaratmalarının öncelenmesi önemlidir. Türkçe eğitiminde kullanılacak edebî metinlerin çocuklar için yaratıcı pek çok duygu, düşünce, hayal ile dolu olmasına ve çocuklar için yaratıcı hayal gücü ve yaratıcı düşünme yolunda çok yönlü bir esin kaynağı olmasına dikkat edilmelidir. Edebî metinler çocuk okurlara, bildikleri, gördükleri, gözlemledikleri, deneyimledikleri gündelik yaşamı gösterdiği kadar onları alışılmışın, kalıplaşmış görmelerin dışına da çıkartmalı; onlara, her şeyin başka bir şeye dönüşebildiği, gündelik yaşamın alışılmışlığıyla açıklanmayacak olayların, varlıkların, nesnelerin olduğu farklı dünyaların da kapılarını açabilmelidir. Edebî metinler her şeyden önce edebî/sanatsal içeriğiyle yaratmanın ta kendisidir ve Türkçe eğitiminde kullanılan metinlerden nitelik açısından beklenen özelliklerden başlıcası çocukları yerleşik, bilindik, kalıplaşmış çerçevelerin dışına çıkarması, onları alışılmamış, hayata yeni/özgün dokunuşlar getiren bilişsel ve duyuşsal üretime teşvik etmesidir. Ayrıca çocuklar için problemlere duyarlılık gösterme ve farklı çözümler getirebilme, hayal gücünü en geniş düzlemde harekete geçirme, özgünlüğe ulaşma, çok yönlü düşünme, değişik sonuçlara varabilme, mevcut bilgilerden yeni bilgiler üretebilme, hayata bakışta esneklik gösterme gibi temel becerileri geliştirici bir içerik sunmasıdır.

Bu bağlamda çocukların özellikle edebî metinler üzerinden kendilerini duygu, düşünce ve hayal bakımından 'içi-doluluk'a ulaştırmaları, metabilşsel çerçevede 'edebî eser yaratma' süreçlerini içselleştirmeleri, edebî eserlerin kurgu, içerik, dil ve anlatım gibi özellikleri bakımından gösterdikleri yaratıcılığı fark etmeleri ve bu farkındalığı kendi metin yaratma süreçlerine taşıyabilmeleri onlara 'yaratıcı' bireyler olma yolunda büyük katkı sağlayacaktır. Bir edebî metin olarak 'şiir'; dilin imkânlarını kullanabilme, dilin sınırlarını zorlayabilme, gündelik yaşam dilinin, yerleşik dil kullanımlarının dışına çıkabilme ve yeni dünyalar yaratma yolunda 'yaratıcılık'a açılan bir kapı olarak değerlendirilebilir. Şiirin hikâye, roman, masal gibi diğer edebî metinlere göre dilin imkânlarını kullanma noktasında daha çok öne çıktığını söyleyebiliriz. Bu bakımdan dilin yaratıcı kullanımı, şiir türünden metinlerin başlıca karakteristiğidir ve çocuklar için şiir, yaratıcı düşünmeye açılan bir kapı niteliğindedir. Yaratıcı dil kullanımının öne çıktığı şiirleri anlamlandırmak, yorumlamak, çıkarımlarda bulunmak; yaratıcı düşünmeyle eş bir eylemdir.

Bu çalışmada, şiirin Türkçe eğitiminde yaratıcı düşünmeye açılan bir kapı olduğu, konuyu sınırları belirgin bir alanda somutlaştırmak amacıyla ortaokul seviyesinde ve 2018-2019 eğitim-öğretim yılında okutulan, Millî Eğitim Bakanlığı yayını, ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarından örnekler verilerek ele alınmaktadır. Konunun 'ortaokul' seviyesi üzerinden ele alınmasında, ortaokulun

ilköğretimden ortaöğretime bir geçiş dönemi olması ve öğrencilerin bu dönemde soyut düşünme becerilerini kullanabilmeleri (öğrencilerin soyut düşünme becerilerini geliştirmenin ortaokul döneminin başlıca amaçlarından birisini oluşturması), şiirin türe özgü dil özellikleri itibarıyla, çoğu zaman soyut düşünmeyi içermesi etkilidir.

Dolayısıyla ortaokul seviyesinde, hedef kitlenin gelişim özellikleri, ilgi ve ihtiyaçları, bilişsel, duyuşsal, dilsel yeterlilikleri vb. dikkate alınarak ve sınıf seviyelerine göre basitten karmaşığa, somuttan soyuta gibi pedagojik ilkeler de esas alınarak şiir türünden metinlere yer verilmesi öğrencilerin anlama-anlatma becerileri kadar yaratıcı düşünme becerilerini de geliştirmek bakımından önemlidir. Şiiri, yaratıcı düşünmeye açılan bir kapı olarak görmek; yaratıcı dil kullanımına dayanan şiirler seçerek ders materyali olarak kullanmak, öğrenme süreçlerini şiirler üzerinden yaratıcı düşünme yönünde şekillendirmek ve bu yönde bir farkındalıkla hareket etmek bakımından da bir gerekliliktir. Türkçe eğitimi, anlama-anlatma becerileri kadar öğrencilerin yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme, görsel okuryazarlık, bilgi okuryazarlığı vb. becerilerini de geliştirme yönünde bir içerik taşımalıdır. Şiirin özellikle yaratıcı dil kullanımı bağlamında, öğrencilerin yaratıcı düşünme yeterliliklerini geliştirmek adına önemli bir işlevi yerine getirdiği gözden kaçırılmamalıdır. Bu bakımdan şiir, Türkçe eğitiminde, yaratıcı düşünme ile ilişkisi bakımından da öne çıkarılmalıdır.

2. Dilin Yaratıcı Kullanımı Olarak Şiir

Bu bölümde 'yaratıcılık' kavramıyla ilişkili olarak şiir türünden metinlerin özellikleri, şiir dilinin başlıca hususiyetleri, kavramları ele alınmaktadır. Şiire özgü dilsel özelliklerin, öğelerin, kavramların 'yaratıcılık' ve 'yaratıcı düşünme' ile ilişkisi irdelenmekte, örnekler üzerinden şiirin 'yaratıcı düşünme'ye kapılarını nasıl açtığı değerlendirilmektedir.

'Yaratıcılık'la, 'yaratıcı düşünme'yle ilişkili olarak şiir dilinin temel özelliklerinden birisi imgeselliktir. Betimleme, benzetme, metafor, alışılmamış bağdaştırma gibi şiir diline ait pek çok öge üzerinden imgesel söyleyiş inşa edilebilir. Dolayısıyla, şiir diline dair değerlendirmelerde imgesel söyleyişin şiire kattıklarını çözümlemek, yorumlamak, şiirin dünyasına girmenin başlıca yollarındandır. İmgellik şiir dilinin yaratıcılığa açılan pencerelerindendir. Çünkü şiir, şairin zihninde tasarladığı dünyada nesneler, öznel, varlıklar arasında yeni ilişkiler kurma, onları yeni şekiller içinde var etme yolunda bir yaratıcı eylemdir. Çoğu zaman da algılarımızın sınırlarını aşarak nesneleri yeni birtakım özellikler, şekiller, renkler, dokular içerisinde algılamamızı, onları yeni bir yaratım içinde resmetmenin karşılığıdır. Bu bakımdan şiir dili imgesel bir dildir ve imgesellik, düş gücünün, yaratıcılığın yansımasıdır. Bu yönüyle de şiir; kelimelerle, kelimelerin çağrışım değerleriyle okurun zihninde bir dünya inşa etmez, resimler çizmez ve doğrudan 'yaratıcı düşünme'nin bir ürünüdür.

Aksan'a (2004) göre öteki edebî metinlerde de yer almakla birlikte, özellikle şiirde önemli bir payı olan imge, doğrudan 'hayal' ile, 'düş gücü' ile ilgilidir. Yaşamda karşılaşılan çeşitli nesneler, varlıklar, olaylar, durumlar, insanlarca gözlemlenir, algılanır. Kimi zaman bunlar, insanlara daha başka nesneleri, varlıkları, olay ve durumları, görünümeleri çağrıştırır ve görülenlerle zihinde oluşanlar arasında bir bağlantı meydana gelir. Nesneler, olaylar, durumlar, görünümeler kimi zaman da insanı, düş güçleriyle oluşan kişisel tasarımlara yöneltir, gerçek olmayan, sanal birtakım sahneleri insan, zihninde canlandırır, her şeye yeni şekiller, renkler, çizgiler verir. İşte imge, şairlerin düşünce ve duygu dünyasında bu tarz bir algısal, zihinsel süreçle ortaya çıkmaktadır. Kısaca tanımlamak gerekirse, imge, "İnsanın gözlemlediği nesne, olay ve nitelikleri, kendi zihninin süzgecinden geçirerek oluşturduğu, şairin de aynı eğilimle şiire aktardığı tasarımlar, kişiye özgü izlenimler"dir. "İmgelerin bir bölümü bir benzetmeye dayanırken bir bölümü, şairin zihninde oluşmuş gerçek dışı, kendine özgü olay ve görünümelerin dile getirilişi olarak düşünülmelidir." (30).

İmge kavramı *Türkçe Sözlük*'te çeşitli açılardan şöyle tanımlanır: "1. Zihinde tasarlanan ve

gerçekleşmesi özlenen şey, hayal, hülya. 2. Genel görünüş, izlenim, imaj. 3. (ruh bilimi) Duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, hayal, imaj. 4. (ruh bilimi) Duyularla alınan bir uyaran söz konusu olmaksızın bilinçte beliren nesne ve olaylar, hayal, imaj.” (TDK, 2020).

Bu tanımlamada dikkat çeken başlıca nokta; imgenin belirgin özelliği olarak duyulara dayandığına, zihinselliğine ve dış dünyanın duyu organlarıyla bilince yansımaya yapılan vurgudur. O halde imge; nesnelerin, durumların, olayların, varlıkların algılar üzerinden zihinde tasarlanan biçimleridir. Dış dünyayı algılama, anlamlandırma, yorumlamayla ilişkili olarak zihinde yaratılan tasarımın, hayalin, yaratımın görüntüsüdür.

“Şiir ‘dil’ değildir, ‘söz’dür. Şiir ‘dil’den arındıkça ‘anlam’dan da arınır. Şiirin ‘gösterilen’i kavram değildir, imgedir. Şiir, dünyanın zihinsel imgesidir. (Bu bakımdan) öznel bir şiir; bir imgenin iki ayrı zihinde birbirine benzer olup olmadıkları denetlenemez. ‘Güneş bir altın güldür.’ dizesinin zihinsel imgesinin her zihinde ayrı bir resmi vardır. İmgenin alımlanması için şiirsel metnin kendisine konulacak yol gösterme eklentileri, metni ‘şiir’ olmaktan çıkarır. Bir ‘imge’nin nasıl alımlanması gerektiği konusunda okura yol göstermek, o imgeyi ‘imge’ olmaktan çıkarır, ‘kavram’a dönüştürür. Şiir de ‘söz’ olmaktan çıkar, ‘dil’ olur.” (Yavuz, 1987: 75-76). Dolayısıyla da şiir, ‘söz’ ve ‘imgesellik’ üzerinden yaratıcılığa, yaratıcı düşünmeye, düş gücüne kapı açan, okuru zihinsel süreçler içerisine dâhil eden bir edebî türdür.

Aksan’ın “İmge, sanatçının çeşitli duyularıyla algıladığı özel, özgün bir görüntünün dile aktarılışıdır; bir betimleme değil, öznel bir yorumlama sayılabilir.” (1999: 32) şeklindeki tanımı da imgenin görüntüye dayandığına, çeşitli duyularla algılanan şeylerin görüntü şeklinde dile aktarılışı olduğuna dikkat çeker. Böylece imgenin bir görüntü, zihinsel bir tasarım olduğunu ifade ederken öznelliğine de vurgu yapar. Şiir dilinin önemli bir yönünü teşkil eden imge, bu yönüyle okurun zihninde tasarımlar, çağrışımlar yaratır, bütün duyulara hitap eden bir dünya inşa eder. Dolayısıyla şiir, şairin yarattığı dünyayı kelimeler, cümleler, bağdaştırmalar, çağrışımlar, söz sanatları vb. dilsel öğeler üzerinden okura taşır ve okurun zihninde de benzer bir tasarımı, resmi, görüntüyü, hayali yaratma yönünde işlevsellik kazanır ki bu da okurda ‘yaratıcı düşünme’yi harekete geçiren, onu ‘hayal etme/tasavvur eylemselliği’ içine çeken bir olgudur.

Bu bağlamda imgenin; zihinsel ve algısal bir olgu olduğunu, öznenin yaratıcılığı üzerinden aşkın-olan’a açıldığını söylemek mümkündür (Korkmaz, 2002: 275). İmge, aşkın-olan’a açıldığı için de nesneler, varlıklar, durumlar, olaylar arasında yeni, alışılmamış ilişkiler kurma, nesneleri, varlıkları düş gücünün dokunuşlarıyla yeni ve özgün şekiller, çizgiler, renkler içerisinde var etme gibi doğrudan ‘yaratıcılık’a, ‘yaratıcı düşünme’ye dayalı zihinsel eylemler gerektirir.

İmgeyi (imajı), sadece nesnenin zihinde yaratılan görüntüsü olarak tanımlamak yanlış olur. Çünkü görme duyusunun dışındaki duyulara (tat, koku, dokunma vb.) hitap eden imgeler de vardır (Özcan, 2003: 117; Wellek ve Warren, 2005: 161). Dolayısıyla imge, bütün duyuları harekete geçiren, dünyayı tüm duyularla algılamaya karşılık gelen bir ‘yaratıcı’ boyutta karşımıza çıkar.

Yavuz, bu durumu ‘algının eksik-oluşu’ ve ‘doluluk’ kavramlarıyla izah eder. Yavuz’a göre dünyanın bize sunulmuş biçimi ‘algının eksik-oluşu’ üzerinedir. Nesneleri betimlerken beş duyumuzu aynı anda harekete geçiremiyor, algılarımızın tümünü etkinleştiremiyoruz. Şiir ise imgeler aracılığıyla algıdan doğan eksik-oluşu tamamlar ve dünyanın algıların tümüyle betimlenmesini sağlayarak bizi ‘doluluk’a ulaştırır: “ ‘Doluluk (plenitude)’, ‘dünyada-olmak’ın algıların tümüyle betimlenmesidir. Dünyada-olmak, doluluktur. Dil çoğu kez ayırdına varmadığımız, deyiş yerindeyse, gözümlüğün önünde duran gerçeklikleri apaçık gösterir bize. Ama ‘dil körlüğü’ diye bir şey var ki, o bu gerçeklikleri kavramamızı engelliyor. Örneğin ‘dolu dolu yaşamak’. Bunun imlediği gerçekliği felsefi anlamda kavradığımız söylenebilir mi? ‘Doluluk’la yaşamak, algıların tümünü ‘dünyada-olmak’ı

betimleyebilmek için varoluş adına eyleme geçirmektir. Algısal olarak hiçbir şeyi eksik bırakmadan, duyu boşluklarına olanak tanımadan! Öyleyse varoluştaki eksiklik, algılarının tümünün etkinleştirilmemiş olmasından öte bir şey değildir. Denecek ki: Ay ışığının kokusundan söz edilebilir mi? Şapkanın ya da ay ışığının bütün algılara konu olabilmesi olası değilse -ki dünyadaki nesnelerin çoğu zorunlu olarak bu eksikliği taşırlar- bunlar varoluş durumunda değil midirler? Buradaki eksik-oluş'u imgelem, dolayısıyla da şiir tamamlar. 'Dünyada-olmak'ın yapısı gereğince zorunlu olarak ortaya çıkan bu 'eksik-oluş'u imgeyle gidermek gerekir. İmgenin var olma nedeni işte budur. 'Algı'dan doğan 'eskik-oluş'u tamamlamak!' (1998: 37-38). Dolayısıyla, imgenin 'yaratıcılık'la, düş gücüyle, ilişkisi algısal 'eksik-oluş'u ortadan kaldırma yolunda nesneleri, varlıkları yeni ve özgün birtakım özelliklerle algılamak, onları yeni ve özgün şekiller, renkler, çizgiler içinde var etmek, algının kuşatıcılığı içinde alışılmışın dışına çıkartmaktır. Bu bakımdan nesneleri, varlıkları imgelemde kurulan yeni bir dünyanın nesneleri, varlıkları hâline getirirken 'acının rengini görmek, gülün sesini duymak, ay ışığından tatmak, güneşin ışığını koklamak, hüznün kokusunu almak' mümkün olabilmekte, 'yaratıcı' dokunuşlarla kavramlar arasında yeni ilişkiler kurulabilmektedir. Bu da 'yaratıcılık'la, 'düş gücü'yle, 'imgelem'le doğrudan ilintili bir durumdur. Bu bakımdan şiir, her şeyden önce imgeselliğiyle 'yaratıcılık'a, 'yaratıcı düşünme'ye kapılarını açar, çocukların imgelemlerinde sınırsız, alışılmışın dışında, yeni, özgün dünyalar inşa eder. Varlıklara, nesnelere, olaylara, durumlara alışılmışın dışında bakabilme yeteneği ve yeterliliği kazandırır.

İmge; kavramsal ilişkilendirmeler, bağdaştırmalar, benzetmeler, metaforlar, çağrışımlar vb. üzerinden dilin imkânlarını harekete geçirmek, gündelik yaşam dilinin dışına çıkmak, kelimeleri yerinden oynatmak, kelimelere yeni anlamlar yüklemek, kelimeleri kendi kavram alanlarının dışında başka kavram alanlarına taşımak, dilin sınırlarını zorlamakla doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla, nesnelere, varlıklara başka gözlerle yeniden bakmak, onlara yeni biçimler vermek, onları yeni ve özgün kavramsal birleştirmeler, bağdaştırmalar içinde düşünmek, dilin sınırlarını zorlamak 'yaratıcı düşünme'yle ilişkili olduğundan şiir de çocuklar için 'yaratıcı düşünme' yolunda esin kaynağı olur.

İmgeye/imaşa dair pek çok sınıflama yapılabilir. Duyulara dayalı imgeler (görsel imgeler, işitsel imgeler, tat-koku-dokunma imgeleri), beden veya organ hareketlerinden doğan imgeler, durağan (statik) ve hareketli (dinamik) imgeler gibi. Renklere dayalı imgeler ise gelenekten kaynaklı olarak ya da sanatçının kendine özgü tasarımlarıyla sembolik bir şekilde veya hiçbir sembolik yönü olmadan kullanılabilir. Sinestetik imajlar ise -doğrudan duyularla ilgili olarak- bir duyumu bir başka duyuma, sözgelişi sesi renge dönüştürür (Wellek ve Warren, 2005: 161). Dile yerleşmiş imajlar (geleneksel imgeler) ile yeni/orijinal olanların (özgün imgelerin) kaynak ve içerik itibarıyla birbirinden farklı olduğu da dikkate alınmalıdır (Aktaş, 1993: 17).

Örneğin; 6. sınıf Türkçe dersi ders kitabına, etkinliklerde söz sanatlarının (benzetme ve abartma) şiire kattığı anlamı kavratmak için seçilen, Nazım Hikmet'in *Kuvâyi Milliye*'sinden "Sarışın bir kurda benziyordu/Ve mavi gözleri çakmak çakmaklı./Yürüdü uçurumun başına kadar, eğildi, durdu/Bıraksalar/İnce uzun bacakları üstünde yaylanarak/Ve karanlıkta akan bir yıldız gibi kayarak/Kocatepe'den Afyon Ovası'na atlayacaktı" (MEB, 2018a: 67) dizeleri, imgesellik bakımından da öğrencilerle ayrıca ele alınabilir. Etkinlikler aracılığıyla şiirde çizilen Mustafa Kemal Atatürk imgesi, söz sanatlarının işlevselliği bağlamında ortaya çıkan imgesel dil, söz sanatları üzerinden Atatürk ile ilişkilendirilen kavramlar ve bu kavramların çağrışımsallığı vb. dilsel öğeler, yaratıcı dil kullanımı bağlamında irdelenebilir. Özellikle şiir dilinin imgeselliği, çizilen Atatürk imgesi, kavramsal ilişkilendirmeler, kurt, çakmak, yıldız gibi kavramların çağrışımsallığı (bu kavramların Atatürk imgesine taşıdığı anlamlar, renkler, çizgiler) öne çıkarılabilir. Metni anlamlandırma sürecinin bir parçası olarak, çocukların, imgelemlerinde oluşan Atatürk imgesini, Atatürk imgesinin uyandırdığı duygu, düşünce ve hayalleri sözlü, yazılı, görsel yollarla öğrenme ortamına taşımaları sağlanabilir. Şiir

üzerinden öğrencilerde şiir dili ve dil estetiği yönünde bir farkındalık oluşturulurken imgesellik bağlamında da hayal gücü, yaratıcılık, özgünlük, kavramsal birleştirmeler, ıraksak düşünme öne çıkarılabilir; imgesellik, öğrencilerin, yaratıcı düşünme ve hayal gücü doğrultusunda dilin imkânlarından yararlanmaları yönünde esin kaynağı olarak öncelenebilir.

Güçlü ve özgün imgeler yaratmada başvuru yollarından biri kavramsal birleştirmelerdir ve kavramları alışılmışın dışında, yeni, özgün ilişkilendirmelerle/birleştirmelerle düşünmenin dilsel karşılığı alışılmamış bağdaştırmalardır.

Aksan (2004), alışılmamış bağdaştırmaların, güçlü imgeler yaratırken dilin olanaklarından büyük ölçüde yararlandığına ve okuyanın/dinleyenin zihninde çok değişik, çok yeni tasarımlar, görüntüler ve duygular oluşturduğuna dikkat çeker (32). “Her dilde, birden çok sözcükle tamlamalar ve çeşitli öbekler oluşturulur. Bunların kuruluşunda kavramların anlamsal, mantıksal özellikleri (‘anlambirincik’leri) arasında bir uyum sağlanır. Örneğin kışlık giyecek, kırık bardak, soğuk su, eski ceket gibi sıfat tamlamalarında, okul kapısı, kömür tozu, ev kedisi gibi ad tamlamalarında bu özellik bulunmaktadır; bardak kırılabilen bir nesnedir, kömürün tozu olabilir. Buna karşılık, şiir dilinde, etkili ve coşkulu anlatımlarda, anlambirincikleri birbiriyle uyum içinde olmayan, kimi zaman biri soyut, biri somut kavramlar bir araya getirilmektedir ki, dilin sınırlarını zorlayan ve onun anlatım gücünü gösteren bu birleştirmelere alışılmamış bağdaştırmalar (denir). Dilde kullanılan bembeyaz bir duvar, yüzün solgunluğu, kaybedilen para gibi tamlamaların yanında, şiir ve yazın dilinde bembeyaz uykusuzluk, kaybedilen kimya, yüzün sesi (Cemal Süreya) gibi bağdaştırmalara sık rastlanır ki, bunlar, alışılmamış bağdaştırmalardandır. Okuyanda/dinleyende çok değişik tasarım ve duyguların oluşmasına yol açan, çeşitli imgelerin canlanmasını sağlayan bu tür bağdaştırmalarda, dilbilimcilerin aktarmalar adı altında ele aldıkları sanatlardan, genel dilde mecaz adı verilen yakıştırmalardan da yararlanılmaktadır. (...) Alışılmamış bağdaştırmalar, okuyanın/dinleyenin için ilk anda şaşırtıcı ve algılanmasında duraksamaya yol açacak nitelikte olsa da yepyeni düşünce ve duygu bileşimleri yaratabilmektedir.” (Aksan, 2004: 38-39). Dolayısıyla alışılmamış bağdaştırmalar, her şeyden önce zihinsel bir eylemdir ve dile yansıyan şekliyle dilin sınırlarını zorlamak, kelimeleri yerinden oynatmak, onları kendi kavram alanlarından başka kavram alanlarına taşımak, farklı kavramsal birleştirmelerle, bağdaştırmalarla kullanmak, ‘söz’ yaratmaktır. ‘Bulut kesmek (Cemal Süreya), göğün balkonu, sevincin yeşili, menekşe moru hatıralar, hüznün karası akşamlar’ gibi pek çok alışılmamış bağdaştırma, şiir dilinde yeni ve alışılmamış kavramsal ilişkiler, tasarımlar, çağışımlar üzerinden imge yaratır; şiirde imgesel bir dil kurar. Bu bakımdan da dilin ‘yaratıcı’ kullanımıyla doğrudan ilintilidir; çağrışımsallığa, düş gücüne, nesneler, varlıklar, olaylar, durumlar arasında yeni/özgün ilişkiler kurmaya ve benzeşime dayalı (analojik) düşünmeyi, metaforik anlamlandırmayı, ıraksak düşünmeyi gerektiren özelliğiyle ‘yaratıcı düşünme’ye kapılarını açar.

Örneğin; 5. sınıf Türkçe dersi ders kitabına konulan *Mustafa Kemal’in Kağnısı* (MEB, 2018b: 48-49) adlı Fazıl Hüsni Dağlarca şiiri, yaratıcı dil kullanımı bağlamında ayrıca ele alınabilir (Bu şiirin daha üst yaş gruplarında, bilişsel beceriler, dilsel yeterlilik, yaratıcı dil kullanımı vb. bağlamında daha ayrıntılı, işlevsel ve verimli bir şekilde ele alınabileceğine; metnin daha üst yaş grubu ders kitaplarına -örneğin; 6 ya da 7. sınıf Türkçe dersi ders kitabına- konulmasının ‘hedef kitleye görelilik’ bakımından yaratıcı düşünme ve yaratıcı dil kullanımına dair farkındalık doğrultusunda daha anlamlı hâle geleceğine burada dikkat çekmek gerekir).

Bu bağlamda ‘elif elif uzamak, uzak cephelerin acısı, dağın ardının inlemesi, gecenin ulu ağırlığı, toprağın gülümsemesi, ova bayırın durması, gözlerinin yürek kadar büyümesi’ şeklindeki bağdaştırmalar, kavramlar arası ilişkilendirmeler, kavramları kendi kavram alanlarından çıkarıp başka kavramlarla birleştirmeler, metni anlamlandırma sürecinde öğrencileri yaratıcı dil kullanımı ve ıraksak düşünme üzerinden yaratıcı düşünmeye sevk eder. Şiirin dilsel özelliklerine dikkat çekmek, yaratıcı dil

kullanımının dinamiklerini, şiir diline özgü hususiyetleri fark ettirmek; çocuklarda dilin imkânlarını kullanmak ve dilin sınırlarını zorlamak yönünde bir beceriyi geliştirirken onları da hayal gücünü kullanma ve yaratıcı düşünme süreçlerine dâhil eder.

Şiirde benzetmeler ve metaforlar da ‘yaratıcı düşünme’ye kapı açan dilsel öğelerin başında yer alır.

Benzetme; istiare (eğretileme) ya da deyim aktarması (metafor) adı verilen söz sanatının ilk evresidir (Aksan, 1999: 119). Dilçin’in tanımlamasıyla, benzetme, söze etkileyicilik katmak için aralarında türlü yönlerden ilgi bulunan, benzerlik kurulabilen iki şeyden benzerlik bakımından güçsüz olanı nitelikçe daha üstün olana (benzetmeye dayanak oluşturan özelliği, daha güçlü biçimde temsil edene) benzetmektir (2000: 405). “Şiir dilinde benzetmeler; etkileyici, anlatıma güç verici ve okuyanın/dinleyenin zihninde, anlatılanı canlandırıcı öğelerdir. Özgün benzetmeler, şiirin etkisini artırır. Daha M.Ö. IV. yüzyılda Aristoteles, benzetmenin önemine değinir, onun doğal bir yaratma yetisinin işareti olduğunu belirtir.” (Aksan, 2004: 43). Benzetmede, aralarında benzerlik kurulan varlıklar arasındaki ortak özelliğe/özelliklere karşılık gelen benzetme yönü önemlidir ve bu ögenin ifade edilmemesi istiareyi (eğretileme-metafor) yaratır (Özünlü, 2001: 105).

Jakobson’a göre metaforlar, benzerliğe dayalı dilsel yapılardır ve şiirsel olandır, şiire özgüdür (2003: 76-78). Metaforlar, dilin düş evrenidir ve dolayısıyla da şiir diline özgü düş evreni, çoğu zaman metaforlarla inşa edilir (Salman, 2003: 53-54). Metafor bakımından zengin bir roman veya şiir okunduğunda metin, okurun zihin dünyasını genişletir; çünkü metaforlar dünyayı değiştirmeyi teklif eder (DiYanni, 2016: 68).

Lakoff ve Johnson, metaforların çoğu insan tarafından poetik muhayyile ve retorik gösteriş hilesi, yalnızca dilin bir karakteristiği, düşünce ve eylem sorunundan çok kelimeler sorunu olarak görülmesine karşı çıkar ve metaforların gündelik yaşamı da kapsayıcı şekilde düşünce ve eylemde yaygın olduğunu, ‘düşünme’yle, hayatı ‘anlamlandırma’yla ilişkili olduğunu, kavram sistemimizin büyük ölçüde metaforlara dayandığını vurgular (2005: 25). Bu bakımdan kimi düşünürlere göre metafor, dille ilgili bir olgu olmaktan daha çok, insan zihninin genel işleyişiyle ilgilidir. Her şeyden önce metafor, zihinsel bir olgudur ve dil; insanın evreni, yaşamı ve kendisini kavrayışının esası olan metaforik düşünce için bir araçtır (Cebeci, 2019: 183). Metaforlar, bilişsel süreçlerin ürünüdür ve ortaya çıkışlarındaki bilişselliği, çeşitli dilsel yapılarda görmek mümkündür (Aslan Demir, 2018). O halde şiirde de benzetmeleri ve metaforları birer retorik figür olmanın öncesinde ‘düşünme’yle, ‘anlamlandırma’yla ilişkili olarak değerlendirmek gerekir.

Bu bakımdan metaforun tanımı, bir şeyin özelliklerinin bir başka şeye, benzerlik temelinde transfer edilmesini vurgulamaktadır. Benzetme ve transfer etme, metaforların temelidir (Maróth, 2012: 258-260). Metafor, bir kelimeyi başka bir kelimeyle farklı bir anlamda değiştirmek, bir fikri diğerine benzetmek veya benzetme oluşturmak olarak çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin, Oxford English Dictionary, metaforu hem transfer hem de benzeşim (analoji) olarak tanımlar: ‘bir adın veya tanımlayıcı bir terimin, uygun olandan farklı, ancak benzer olan bir nesneye aktarıldığı konuşma şeklidir.’ (Ritchie, 2013: 4). Metaforların benzeşime dayalı (analojik) düşünmeyi içermesi, yenilikçi düşünmenin öncelenmesi anlamına da gelir. Metafor, daha geniş olarak benzeşim (analoji) kavramını örnekendirir ve belirli bir analojik düşünme türünü temsil eder. Analoji genellikle bir fikri açıklamanın, yabancı olanı tanıdık olanla ilişkilendirerek açıklığa kavuşturmanın bir yoludur. Ancak benzetmenin gücü fikir üretmeye uzanır ve sadece onları açıklamak ya da detaylandırmak değildir (DiYanni, 2016: 71).

Daşcıoğlu’nun vurguladığı şekliyle, dilin gelişme potansiyeli, yeni durumlara, hayallere, duygu ve düşüncelere uygun ifadeler üretebilme imkânından beslenir ve bu imkânı sağlayan başlıca araçlar ise anlam alanının genişlemesini sağlayan metafor, metonimi, ironi gibi uygulamalardır. Benzerlik sebebiyle yer değiştirme şeklinde tanımlanabilen metafor, dilin yaratıcı kullanımının temel

formlarından. Kavram, Yunanca öte anlamına gelen ‘meta’ ile taşımak, aktarmak, götürmek anlamlarına gelen ‘phoros’ kelimelerinin bileşiminden oluşan ‘metapherein’ sözcüğüne dayanır ve başlangıçtan itibaren sözcük ‘hakiki anlamının dışında bir anlam ile kullanılma’ manasına gelir. Metafor, benzeşimle (analojiyle) doğrudan ilişkilidir (2015: 167-170). Dolayısıyla metafor, karşılaştırılan ve tanımlanan iki varlık arasındaki benzerliği temel alır (Kövecses, 2010: IX). Aksan’ın (2004: 45) ifadeleriyle, dildeki temel eylemlerden biri, bir nesneyi daha güçlü ve daha canlı anlatabilmek için, o nesneyi, onunla benzerliği, yakınlığı bulunan bir başka nesnenin adıyla anmaktır. Deyim aktarması ya da öğretilme/metafor adı verilen bu dilsel uygulama ile, çiçekleri aslanın ağzına benzeyen bitkiye aslanagzı adı verilirken, doğadan insana, insandan doğaya, doğadan doğaya aktarmalara da gidilmektedir. Temelinde ‘benzetme’ olan bu anlam olayıyla doğadaki yılan, domuz, öküz gibi hayvan adlarının aşağılayıcı birer gösterge olarak kullanılabildiğini; ince, tatlı, pişkin, kaba, sulu gibi sıfatların insanlar için söylenebildiğini, değişik durumların, davranışların bir taşla iki kuş vurmak, iğneyle kuyu kazmak, kendi yağıyla kavrulmak gibi deyimlerdeki somutlaştırmayla dile getirilebildiğini görürüz.

Zamanın para, aşkın deniz, yaşamın yolculuk, eğitimin ışık, cesur birinin aslan, gözlerin zeytinle benzerliği üzerinden anlatılması metaforik düşünmenin yansımasıdır. Metaforlarda benzerliğe dayalı ‘transfer etme/yükleme’ vardır. İki öge arasında kurulan benzerlik ilişkisiyle bir ögeye ait özellikler, anlam, duygu değeri ve çağrışımlar, diğer ögeye transfer edilir/yüklenir; her iki öge eş tutularak/görülerek ortak özellikler üzerinden imgeler yaratılır. Metaforik düşünmede, kavramlar arasında alışılmış ilişkilendirmeler kadar alışılmamış ilişkilendirmeler de söz konusu olur. Böylece metaforların çoğu, alışılmamış bağdaştırmalara dayalı olarak kavramsallaştırılır. Örneğin ‘göğün balkonu’ alışılmamış bir bağdaştırmadır ve metaforik olarak gökyüzü ile ev benzerliği üzerine kuruludur.

‘Kanatlı Düşler’ başlıklı bir şiir (Büyükmeriç, 2011) adından itibaren -ki şiirin başlığı bir alışılmamış bağdaştırmadır- okuru metaforik düşünmeye ve anlamlandırmaya sevk eder. ‘Düş’ ile ‘kuş’ arasında benzerlik kurma ve ‘kuş’a ait özellikleri ‘düş’e transfer etme, doğal olarak okuru da yaratıcı düşünmeye itmekte, metaforik kavramsallaştırmalar için esin kaynağı olmakta, gündelik yaşam dili kadar şiir dilinin işleyişi için de fikir vermektedir.

Örneğin; 8. sınıf Türkçe dersi ders kitabına alınan Necip Fazıl Kısakürek şiirleri *Gurbet* ile *Zaman*, metnin tamamına yayılmış bir şekilde analogik ve metaforik düşünmeyi gerektiren, dolayısıyla da yaratıcı dil kullanımı bağlamında öğrencileri yaratıcı düşünmeye sevk eden metinlerdir. *Gurbet* şiirinde “Dağda dolaşırken yakma kandili/Fersiz gözlerimi dağlama gurbet/Ne söylemez, akan suların dili/Sessizlik içinde çağlama gurbet/Titrete parmağınla tutup tığını/Alnıma işleme kırışığını/Duvarda emerek mum ışığını/Bir veremli rengi bağlama gurbet/Gül büyütenlere mahsus hevesle/Renk dertlerimi gözümde besle/Yalnız, annem gibi, o ılık sesle/İçimde dövünüp ağlama gurbet” (MEB, 2018c: 77) dizeleri, içerdiği metaforlarla esnek ve çok yönlü bir düşünmeyi gerektirir. ‘Gurbet’ ile ilişkilendirilen kavramlar, kavramsal birleştirmeler, yeni/özgün bağdaştırmalar, metaforik kavramsallaştırmaların içerdiği benzetmeler, anlamsal yüklemeler, çağrışımsallık vb. dilsel öğelerin öğrenme ortamında ayrıca ele alınması, bilişsel boyutta değerlendirilmesi, yaratıcı dil kullanımının ortaya konulması çocukların anlama ve anlatma becerilerini geliştirmek kadar yaratıcı düşünme yolunda da büyük katkı sağlar. Necip Fazıl Kısakürek’in *Zaman* adlı şiiri ise ‘zaman’ın metaforik olarak anlatımı üzerinedir. “Nedir zaman, nedir/Bir su mu, bir kuş mu/Nedir zaman, nedir/İniş mi, yokuş mu/(...)/Belki de bir hırsız/İzi, lekesi var/Belki de bir hırsız/O yok, gölgesi var/(...)/Akrep ve yelkovan/Varlığın nabzında/Akrep ve yelkovan/Yokluğun ağzında/(...)/Zaman her yerde ve/Her şeyin içinde/Zaman her yerde ve/Acem’de ve Çin’de/(...)” (MEB, 2018c: 168). Şiirin dilsel yönden öne çıkan temel ögesi ‘metafor’dur. Şiirde ‘zaman’ın ‘su, kuş, iniş, yokuş, hırsız’ vb. kavramlarla ilişkilendirilmesi ve ilişkilendirmenin karakteristiğini belirleyen benzetmeler, anlam yüklemeleri, şiiri yaratıcı dil kullanımıyla öne çıkarır. Şairin hayal

gücünü yansıtan metaforik kavramlar, çocukları da analogik ve metaforik düşünceler üzerinden yaratıcı düşünmeye sevk eder; yaratıcı düşünme ve yaratıcı dil kullanımı için esin kaynağı olur. Dolayısıyla Necip Fazıl Kısakürek'in bu iki şiiri ve ortaokul Türkçe dersi ders kitaplarına konulan diğer şiirler, yaratıcı dil kullanımı -metaforik kavramlar gibi- bakımından ayrıca ele alınmalı ve uygun etkinliklerle çocukların yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi adına öne çıkarılmalıdır.

Bu bağlamda metaforların başlıca yönlerinden birisi, fikir üretmeye yardımcı olmalarıdır. Bunu yapmanın yolu, bir tür eylem içeren metaforları düşünmek, onlardan esinlenmektir (DiYanni, 2016: 68) ve bu da fikir üretme, yaratıcı düşünme yolunda bir çeşit, model almaktır.

Model yaratıcılık, yaratıcılığı geliştirmenin başlıca yollarından birisidir. Okulda ve evde yaratıcılığı teşvik eden bir ortam sağlayabilmenin birçok yolu vardır. Çocuklarda yaratıcılığı geliştirmenin en güçlü yolu, yaratıcılığı modellemek; onlara, yaratıcılığa dair modeller sunmaktır. Çocukların yaratıcılıkları, onlara söylendiğinde değil, gösterildiğinde (nasıllarla) gelişir (Sternberg, 2003: 126; Sternberg and Williams, 1996: 7). Çocuklara yaratıcılığa dayalı modelleri göstermenin başlıca yollarından biri de onları şiir türünden metinlerle buluşturmadır. Çünkü şiir, kendine özgü diliyle yaratıcı düşünme için başlıca modeldir. Şiir dili; kelimeleri yerinden oynatmalar, metaforik kavramsallaştırmalar, benzetmeler, imgesellik, çağrışımsallık, yeni, özgün kavramsal ilişkilendirmeler, alışılmamış bağdaştırmalar ile çocuklar için zengin bir yaratıcılık ve hayal dünyası sunar. Her şeyden önce her bir şiir, yaratıcılığın modelidir. Bu bakımdan çocukların okuma alışkanlığı edinme gerekliliğini açıklayıcı noktalardan biri de şiir türünden metinlerin yaratıcı düşünme bağlamında, model yaratıcılık için kapı açmalarıdır.

Michalko'nun yaratıcı düşünme için temel bir eylem olarak ifade ettiği "Her şeye bakma şeklini ve baktığımız şeyleri değiştirme"yi (2011: 81) içeren şiir türünden metinlerin çocukların yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesi, hayal dünyalarını genişletmesi, imgelemlerini zengin kılması, dilin sınırlarını zorlamayı göstermesi, yaratıcı düşünmeye sevk etmesi bakımından büyük bir işlevi yerine getirdiği açıktır. Bu bakımdan çocukların çocukluklarının ilk dönemlerinden itibaren, doğrudan yaratıcı düşünmeyi içeren, yaratıcı düşünmeye esin kaynağı olan, onları yaratıcı dil kullanımına yönlendiren, esnek düşünmeye iten şiirlerle buluşmaları önemlidir.

Michalko'nun ifadeleriyle kalıplaşmış kavramlarımız yaratıcılık ve esnek düşünme önündeki başlıca engellerdendir ve hayal gücünü dışlar (2011: 83). Bu bakımdan kavramları yerinden oynatmak, alışılmış içeriklerinin dışına çıkarmak, insanı, doğayı, nesneleri bilindik, kalıplaşmış, şematik görmelerin, düşüncelerin ötesine taşıyarak çok farklı renk, çizgi ve şekillerle görmek, düşünmek, her şeye farklı bakabilme yönünde bir eylemsellik göstermek, hayata çok yönlü bakabilmek çocuklar için bir gereksinimdir ve bu gereksinimi karşılamak, onların hayal gücünü genişletmek şiirin en temel işlevlerindendir. Şiir, bu anlamda hayatın her alanına taşınabilecek (bilim, sanat, edebiyat, kültür vb.) bir esneklik ve genişlikte yaratıcı düşünme yönünde çocuklar için önemli bir esin kaynağıdır (Demir, 2019: 1016).

Bir konuyla ilgili olarak farklı, yeni, özgün fikirler üretmeye dayanan, yordayıcılığı önceleyen, hayal gücünü harekete geçiren, çoğul ve esnek düşünmeyi, çoğul çözümler, cevaplar üretmeyi içeren ıraksak düşünme (Cropley, 2011: 358; Plucker, Waitman ve Hartley, 2011: 435-436; Runco, 2011: 400-401; Sharp, 2004: 6; Villalba, 2011: 323), yaratıcı düşünmenin temel eylemlerindendir. Şiir de yaratıcı düşünmeyi ve yaratıcı dil kullanımını içeren, yaratıcı dil alanlarındandır ve içerdiği yaratıcılık bağlamında okuru da çoğu zaman ıraksak düşünmeye teşvik eder. Şiir dilindeki benzetmeler, metaforlar, çağrışımsallık, alışılmamış bağdaştırmalar vb. ögeler, yaşama alışılmışın dışında gözlerle bakabilmenin çoğul ve esnek düşünmenin, nesneler, varlıklar, durumlar, olaylar arasında yakın ilişkilendirmeler kadar uzak/ırak ilişkilendirmelerle yeni, özgün bağlar kurabilmenin, kavramları yeni, özgün imgeler içerisinde sunabilmenin karşılığıdır. Dolayısıyla da şiir, okurlarına ıraksak düşünme ve

ıraksak düşünmeye dayalı yaratıcı düşünme yönünde bilişsel süreçler yaşatır. Örneğin herhangi bir şiirdeki 'mor hüznün sesi' şeklindeki bir alışılmamış bağdaştırma; metaforik düşünme ve analogik düşünme kadar kavramsal birleştirme, kavramlar arasında yeni ve özgün ilişkiler kurma, kavramları alışılmamış, özgün imgeler içerisinde yeni anlam ve çağrışımlarla kullanma üzerinden ıraksak düşünmeye sevk eden yaratıcı bir dil kullanımıdır.

Çağdaş eğitimin temel amaçlarından biri çocuklarda 'bilişsel esneklik' yaratmaktır. Diyan (2016)'nin dikkat çektiği üzere açık fikirli olma/düşünme, hayata çoğul bakabilme, nesneler arasında yeni, özgün, alışılmışın dışında ilişkiler kurabilme, alternatifli düşünme, imgelemde kavramları farklı yeni, özgün işlevlerle, renklerle, çizgilerle farklı kompozisyonlar içerisinde resmedebilme gibi bilişsel eylemler, yaratıcılık boyutunda 'bilişsel esneklik'in içini dolduran olgulardır (42). O halde yaratıcılık, yaratıcı düşünme, 'bilişsel esneklik' bakımından, bir duygu, düşünce ve hayal genişliğini de işaret eder.

Michalko (2011)'ya göre, 'bilişsel esneklik'le ilişkilendirilebilecek şekilde, 'yaratıcı düşünme'; iki veya daha fazla farklı konu arasında yeni kategoriler ve kavramlar yaratan bir dizi ilişki ve bağlantı oluşturma yeteneğiyle, dolayısıyla da kavramsal birleştirmelerle doğrudan ilintilidir. Kavramsal birleştirme, yeni fikirler oluşturmak için aynı zihinsel alanda iki veya daha fazla kavramı harmanlamayı, birleştirmeyi, bir araya getirmeyi içeren yaratıcı düşünme sürecidir. Yaratıcılık, birbirine benzemeyen konuların kavramsal olarak birleştirildiği, bir arada düşünüldüğü temel zihinsel işlemde ortaya çıkar (XIV-XVII). Birbiriyle ilişkili/bağlantılı iki şeyi ilişkilendirmede, aralarında bağ kurmada (örneğin, elmalar ve muzlar her ikisi de meyvedir), bir ilişkisi olmayan gibi görünen şeyler arasında bağlantı kurmaya (örneğin, konserve açacağı ile bezelye kabuğu arasında) göre çok daha iyiyizdir. Bağlantısız şeyler arasında ilişkiler kurmak veya ilişkiler kurma yönünde düşünmek (konserve açacağı ile bezelye kabuğu arasında ilişki kurmak gibi), yaratıcı düşünmenin kapılarını açmaktır. İlişkisiz şeyler arasında bağlantılar kurma becerisinin geliştirilmesi, ilişkili ve ilişkisiz kavramlar arasındaki duvarları yıkacaktır (Michalko, 2011: 1-2). Dolayısıyla şiir de kendine özgü yaratıcı dil kullanımı ile kavramsal birleştirme, kavramlar arasında yeni ilişkiler kurma, kavramları yerinden oynatarak, kendi yaşam alanlarının (kavram alanlarının) dışına çıkarıp yeni şekiller, çizgiler, renkler içerisinde kullanmanın öne çıktığı bir edebî türdür. İçerdiği yaratıcı dil kullanımı ile gündelik yaşamın sınırları dışına çıkmanın, dilin sınırlarını zorlayarak yeni dünyalar yaratmanın yoludur.

Bu bakımdan, şiir, metaforik kavramlar, bağdaştırmalar, söz sanatları vb. üzerinden 'kavramsal birleştirme'ye dayalı bir düşünmeyi de içermektedir ve yaratıcı düşünmeye kapılarını açar. 'Hüzün kokulu akşamlar' derken 'hüzün' ile 'koku' arasında ilişki kurmak, 'çiçek ile koku' arasında ilişki kurmaya göre ya da 'akşam' ile 'koku' arasında ilişki kurmak, 'akşam' ile 'karanlık' arasında ilişki kurmaya göre daha uzak/ırak, daha özgün ve daha yaratıcı bir düşünmedir. Bu bakımdan şiir, çocukları 'kavramsal birleştirme' şeklinde bir yaratıcı düşünmeye taşırken onlara, bağlantısız/ilişkisiz şeyler arasında ilişkiler kurma; kavramları alışılmış, bilindik kullanım alanlarından çıkartıp yeni ilişkiler içinde birleştirme, ilişkili hale getirme; kavramları esneterek yeni şekiller, çizgiler, renkler içerisinde kullanma, anlamlarını genişletme yönünde bir bakış edindirir. Çocuklara, ıraksak düşünmenin kapılarını açarken duvarların yıkıldığı, kalıpların, alışılmışlıkların ortadan kalktığı, sınırların/imbânların zorlandığı bir dili içselleştirme, esnek ve çoğul bakabilme/görebilme fırsatı yaratır. Dolayısıyla çocuklara gündelik yaşamın bilindik ilişkilerini, kurallarını, nedenselliklerini fark ettiren, birbiriyle ilişkili kavramlar arasındaki bağları gösteren, bu ilişkileri analitik bir bakış açısıyla çözümleyen metinler kadar yaratıcı düşünme bağlamında, bağlantısız/ilişkisiz şeyler arasında ilişkiler kuran, alışılmış düşünme kalıplarının dışına çıkartıp birbiriyle ilişkisiz görünen kavramlar arasında ilişkiler kurduran, dilin imkânlarını zorlayan, kavramlara esnek bakabilmeyi gösteren, yeni fikirlere kapı açan metinler okutmak onları yaratıcı bireyler yapma yolunda önemlidir. Şiir türünden metinlerdeki, benzetmeler, metaforlar, bağdaştırmalar, kavramsal birleştirmeler, imgesellik,

çağrışımsallık vb. çocuklar için yaratıcı düşünme yolunda önemli dilsel malzemelerdendir. Sözcükleri yerinden oynatan, esneten, sözcükleri yeni ilişkiler içerisinde bir araya getiren, yakın ve uzak ilişkilendirmeler, bağıntılar içerisinde sözcüklerin anlamlarını genişleten, özgün bağdaştırmalarla imgesel bir dünyanın kapılarını açan, dilin sınırlarını, imkânlarını zorlayan, sözcükler arasındaki duvarları yıkan bir tür olarak şiir, en geniş 'kavramsal birleştirme' alanı olarak da değerlendirilebilir.

Yaratıcı düşünme; yeni fikirlere açık olmak, alternatiflerin var olduğuna inanmak, problemlere çoklu yaklaşımlar üretmek, fikir üretmenin yeni yollarını denemek kadar hayal gücü, yenilikçilik, özgünlük, ıraksak düşünme, kavramsal birleştirme ile de ilişkilidir. Yaratıcı düşünme akıcılığı ve düşünmenin esnekliği; kavramlar arasında yeni/özgün bağlantılar kurmak ve yeni/özgün hayalleri, fikirleri keşfetmek için metafor, analogi ve görselleştirmeyi içerir (DiYanni, 2016: 41). Bu bakımdan edebî metinler ve özelde şiir türü, çocuklar için yaratıcı düşünmenin yaşamsal alanlarıdır. Örneğin; Mustafa Ruhi Şirin'in çocukluğu, çocukluğa ait saflığı, sevgi doluluğu, çocuğun geniş ve yaratıcı hayal dünyasını; 'kuş, uçmak, türkü, gökyüzü, yıldız, ağaç, masal, ırmak, gül, anne' gibi kavramlarla ilişkili olarak anlattığı *Çocuk Kalbimdeki Kuş* adlı şiiri, -metaforik kavramları öncelerken- çocuk okurlar için de benzetmeler, metaforlar, kavramsal birleştirmeler, imgesellik, çağrışımsallık vb. üzerinden yaratıcı düşünme için kapı açar:

"Her kuşun bir adı var/Ve iki kanadı var/Çocuk kalbimdeki kuş/Kuş demek uçmak demek

İstiyorsan seninle/Adımı paylaşırım/Çocuk kalbimdeki kuş/Binlerce kuş taşıyım

Uçmak mavi bir türkü/Kanadında gözüm var/Çocuk kalbimdeki kuş/Benim de gökyüzüm var

Yıldızımdan uzuyor/Gök ağacın dalları/Çocuk kalbimdeki kuş/Büyüle masalları

Kuşumla aramızda/Aşk ırmağı akıyor/Çocuk kalbimdeki kuş/Beyaz gül bırakıyor

Yolların bittiği gün/Anneme bir şiir sun/Çocuk kalbimdeki kuş/Benim çocukluğumsun" (Şirin,

1990: 73-74).

Bu bağlamda şiir, özellikle 'dil'i bakımından çocuklar için yaratıcı düşünme yönünde önemli bir kaynaktır; kendine özgü dilsel dinamikleriyle ve dilin yaratıcı kullanımıyla çocukların anlama-anlatma becerilerinin geliştirilmesinde, dünyaya farklı gözlerle bakabilmelerinde etkin bir rol oynar.

3. Sonuç

Sternberg'in dikkat çektiği üzere yaratıcılık; 'entelektüel yetenekler, bilgi, düşünme stilleri, kişilik, motivasyon ve çevre' şeklinde altı ayrı, fakat birbiriyle ilişkili kaynaklardan oluşan bir birleşmeyi gerektirir: (2003: 94-97; 2006: 88-89). Bu altı öge, yaratıcılığın doğasında vardır ve yaratıcı düşünme birbiriyle ilişkili bu altı ögenin belirleyiciliğinde şekillenir (Sternberg and Todd, 1995). Bu bağlamda şiir, çocukların hayal dünyalarına hitap ederken onları yaratıcı olmaya motive eder, entelektüel yeteneklerini geliştirir ve düşünme stilleri için örnekler sunar, çocuklar için esin kaynağı olur.

Şiir, kendine özgü dilsel özellikleriyle kelimeleri yerinden oynatması, alışılmışın dışına çıkarması; nesnelere, varlıklara, hayata farklı, çoğul ve esnek bakabilmeyi, hayal gücünü öncelemesi; kavramlar arasında yeni ilişkiler kurması, yeni/özgün kavramsal birleştirmelere gitmesi, dilin imkânlarını zorlamayı modellemesi vb. özellikleri itibarıyla çocuklara yaratıcı düşünmenin kapılarını açar. Çocuklar için dilin imkânlarını kullanarak ve sınırlarını zorlayarak kendi imgelemlerinde yeni dünyalar kurma, gerçek hayattaki nesneleri, varlıkları imgelemlerinde yeni görüntülerle resmetme ve ıraksak düşünme bakımından esin kaynağı olur. Bu bakımdan hedef kitlenin gelişim özellikleri dikkate alınarak, ilgi ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak, farklı seviyeler için basitten karmaşığa ve somuttan soyuta gibi pedagojik ilkeler öncelenerek çocukları, yaratıcı düşünmeye teşvik etmek ve onlara yaratıcı düşünme yolunda esin kaynağı metinler sunmak amacıyla Türkçe eğitiminde şiir türünden yararlanmak önemlidir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1999). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2004). *Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aktaş, Ş. (1993). *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aslan Demir, S. (2018). "Türkçede İşıtme Algı Filleri ve Metaforik Anlam Genişlemeleri". XIII. *Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı*, 25-28 Eylül 2018-Varşva/Polonya (s.330-336) içinde. (Ed. Â. Doğan vd.). Ankara: Meteksan Matbaacılık.
- BüyükmERICİ, E. (2011). *Kanatlı Düşler (Res. S. Deliorman)*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Cebeci, O. (2019). *Metafor ve Şiir Dilinin Yapısal Özellikleri*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Cropley, A. J. (2011). Definitions of Creativity. *Encyclopedia of Creativity: Volume 1 (A-I)* (s. 358-368) içinde. (Ed. M. A. Runco, S. R. Pritzker). London, Burlington/MA, San Diego: Elsevier/Academic Press.
- Daşcıoğlu, Y. (2015). .Dilin İçinde Dil, Doğanın İçinde Perde: Şiirde Metafor ve İmge. *Türk Dili*, Kasım-Aralık 2015, CIX (767-768): 167-173.
- Demir, A. (2019). Çocuk Edebiyatı ve Yaratıcı Düşünme. *İdil: Sanat ve Dil Dergisi*, Ağustos 2019, 60: 1011-1025.
- Dilçin, C. (2000). *Örneklerle Türk Şiiri*. Ankara Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DiYanni, R. (2016). *Critical and Creative Thinking: A Brief Guide for Teachers*. UK: Wiley Blackwell. Erişim tarihi: 11 Nisan 2019, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/baskent-ebooks/reader.action?docID=4040151>
- Jakobson, R. (2003). Metaforik ve Metonimik Kutuplar. (Çev. E. E. Çakmak). *Kitap-lık*, Ekim 2003, 65: 76-78.
- İnam, A. (1993). "Yaratıcılık (Temel Kavramlar ve Kuramlar)". *Yaratıcılık ve Eğitim: Türk Eğitim Derneği XVII. Eğitim Toplantısı*, 25-26 Kasım 1993 (s. 1-14) içinde. (Haz. A. Ataman). Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Korkmaz, R. (2002). *İkaros'un Yeni Yüzü: Cahit Sıtkı Tarancı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A Practical Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Lakoff, G. ve Johnson, M. (2005). *Metaforlar: Hayat, Anlam ve Dil*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Maróth, M. (2012). Arap Literatüründe Metafor Değişimleri. (Çev. Ö. Kara). *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güz 2012, 3(2): 257-270.
- MEB (2018a). 6. *Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (2018b). 5. *Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (2018c). 8. *Sınıf Türkçe Ders Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- Michalko, M. (2011). *Creative Thinkering: Putting Your Imagination to Work*. California: New World Library.
- Özcan, T. (2003). Şiir Sanatında İmajın Yeri-Önemi ve Bunun Cemal Süreya'nın Şiir Dünyasına Uygulanması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1): 115-136.
- Özerbaş, M. A. (2011). Yaratıcı Düşünme Öğrenme Ortamının Akademik Başarı ve Bilgilerin Kalıcılığa Etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3): 675-705.
- Özünlü, Ü. (2001). *Edebiyatta Dil Kullanımları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Plucker, J. A.; Waitman, G. R. and Hartley, K. A. (2011). Education and Creativity. *Encyclopedia of Creativity: Volume 1 (A-I)* (s. 435-440) içinde. (Ed. M. A. Runco, S. R. Pritzker). London, Burlington/MA, San Diego: Elsevier/Academic Press.
- Ritchie, L. D. (2013). *Metaphor*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Runco, M. A. (2011). Divergent Thinking. *Encyclopedia of Creativity: Volume 1 (A-I)* (s. 400-403) içinde. (Ed. M. A. Runco, S. R. Pritzker). London, Burlington/MA, San Diego: Elsevier/Academic Press.

- Salman, Y. (2003). Dilin Düşevreni: Eğretileme. *Kitap-lık*, Ekim 2003, 65: 53-54.
- Sharp, C. (2004). Developing Young Children's Creativity: What Can We Learn From Research. *Topic*, Autumn 2004, 32: 5-12.
- Smolucha, L. and Smolucha, F. C. (1986). "L.S. Vygotsky's Theory of Creative İmagination". Paper presented at the *Annual Convention of the American Psychological Association* (94th, Washington, DC, August 22-26, 1986), 1-16. Erişim tarihi: 4 Mart 2019, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED274919.pdf>
- Sternberg, R. J. (2003). The Development of Creativity As A Decision-Making Process. *Creativity and Development* (s. 91-138) içinde. (Ed. K. R. Sawyer vd.). New York: Oxford University Press.
- Sternberg, R. J. and Todd, I. L. (1995). *Defying The Crowd: Cultivating Creativity In A Culture of Conformity*. New York: The Free Press.
- Sternberg, R. J. and Williams, W. M. (1996). *How to Develop Student Creativity*. Alexandria, Virginia: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Şirin, M. R. (1990). *Çocuk Kalbimdeki Kuş*. İstanbul: Beyan Yayınları-Gülücük Çocuk Kitapları.
- Torrance, E. P. (1965). Scientific Views of Creativity and Factors Affecting Its Growth. *Daedalus: Creativity and Learning*, Summer 1965, 94(3): 663-681.
- TDK (2020). "İmge". *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim tarihi: 26 Şubat 2020, <https://sozluk.gov.tr/>
- Üstündağ, T. (2014). *Yaratıcılığa Yolculuk*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Villalba, E. (2011). Critical Thinking. *Encyclopedia of Creativity: Volume 1 (A-I)* (s. 323-325) içinde. (Ed. M. A. Runco, S. R. Pritzker). London, Burlington/MA, San Diego: Elsevier/Academic Press.
- Vygotsky, L. S. (2004). Imagination and Creativity in Childhood. (Çev. M. E. Sharpe). *Journal of Russian and East European Psychology*, January-February 2004, 42(1): 7-97.
- Wellek, R. ve Warren, A. (2005). *Edebiyat Teorisi* (Çev. Ö. F. Huyugüzel). İzmir: Akademi Kitabevi.
- Yavuz, H. (1987). *Yazın Üzerine*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yavuz, H. (1998). *Geçmiş Yaz Defterleri*. İstanbul: Can Yayınları.